

K životu a dielu Albína Bagina

STANISLAV RAKÚS, Filozofická fakulta PU, Prešov

Je veľa dokumentov, štúdií, esejí a biografických úvah – spomeňme v týchto súvislostiach aspoň knihu Paula Johnsona, ktorá vyšla v českom preklade pod názvom *Intelektuálové* (1995) – orientovaných na nesúlad, ba až na hlbokú protikladnosť medzi životom a dielom autora.

V týchto poznámkach budem však hovoriť o čomsi opačnom, o jednote, prinajmenšom o konvergencii osobnostného a tvorivého v krátkom živote Albína Bagina.

Na začiatok – a azda i trochu vybočujúco – sa mi žiada pripomenúť fascinujúcu myšlienku Ericha Fromma (1967), v ktorej sa konštatuje, že pri produktívnej orientácii života sa človek nebojí ani staroby, ani smrti. A hoci v Baginovom prípade môžeme merať platnosť Frommovho výroku len smrťou, predsa je táto spojitosť medzi hraničným a produktívnym v jeho životnom príbehu taká intenzívna, že stojí za pozornosť.

Nikdy nezabudnem na to, čo sa odohralo pred osemnástimi rokmi, v oných ťažkých a bolestných chvíľach jeho pochovávaní. Keď krátko pred poslednou melódiou zaznela v bratislavskom krematóriu jeho rozlúčková báseň, prebleslo mi myslou, že práve tieto okamihy ohlášajú čosi z jeho najvlastnejšej podstaty: nikomu nehovoril o svojej smrti, no vedel o nej všetko! Svoj definitívny odchod zveril iba básni, nechal si ho pre najsúkromnejšie súkromie. Dôsledne prijal hru tých, ktorí za ním prichádzali s úľavným a dobrým slovom, aby im – nie sebe – uľahčil to, čo ho neodvratne postihlo. Albín Bagin bol chlap. Ak sa, pravda, pod chlapstvom rozumie žičlivosť k druhým a tvrdosť k sebe. Posilu čerpal zo svojho altruistického založenia, v ktorom nechýbalo a ani nesmelo chýbať vedomie vlastných hodnôt. Jeho duchovná odolnosť nevyplývala z hazardárskej povahy, zo stoického systému obrany, ani z ľahostajnosti, ale z vôle, seba výchovy a cnosti. Mal čo stratiť, keď smrť ho vytrhla z vrcholiacej plnosti života.

Je príznačné, že svoju *Najkratšiu báseň* naplnil aluzívnou kultúrou bytostných slov: „Píšem, teda som.“

Do dejín mravnosti a ľudských vzopätí sa nepochybne zapíše zrod i zmysel jeho knihy *Taja majstri* (1982). Je to tak preto, že v prízraku svojho ťažkého ochorenia, tam, kde by sa dalo očakávať, keď už nie zúfalstvo, aspoň tichá rezignácia, vytvoril esej o Gustavovi Flaubertovi, Antonovi Pavlovičovi Čechovovi a Thomasovi Mannovi. Ak si uvedomíme, že v nej nenájdeme ani jediný záchvev nedôslednosti a ľahostajnosti, produkovaný v podobných situáciách vedomím márnosti a konca, nadobudne Baginov výkon charakter podobenstva, príbehu, ktorý je síce svojou jedinečnosťou nezameniteľný, ale zároveň aj nadosobný a nadčasový tým, že ukazuje, ako sa možno bohatstvom vnútorného života vzoprieť hlbokému fyzickému úpadku a poníženiu.

Dovolím si preto zastaviť sa trochu bližšie pri niektorých črtách tejto Baginovej knihy.

Jej orientáciu by sme iba ťažko vyčerpali konštatovaním, že ide o príspevok slovakistu k trom významným autorom svetovej literatúry. Z jej textu sa totiž popri vlastnom tematickom zábere dvíha aj druhý plán – najvšeobecnejšie a s rizikom zjednodušenia ho

možno označiť ako plán výpovede o obrodzujúcom zmysle boja, práce a ľudskosti. Prísnym a koncepčným výberom životných a umeleckých faktov a najmä ich spracovaním sa Baginovi podarilo odhaliť dramatismus tvorivého údelu a zdvihu, fulminantnú príťažlivosť vytrvalosti a vôle k činu ako jednému z hlavných znakov ľudského génia. On, ktorý dobre vedel o zásadnej odlišnosti umeleckej fikcie a mimoliterárnej skutočnosti, nenásilne, s interpretačnou jemnosťou prekračuje staré hranice tohto napätia – umeleckému výkonu dáva závažnosť životnej existencie a životný postoj kultivuje postojom umeleckým. Výrazne to dokladá napríklad konštatovanie, že Čechov „sa staval krajne kriticky voči rozvláčnosti, a to nie ako k štýlovej kvalite, ale priam ku kvalite – či vlastne nekvalite – života“. Podobne pre Flauberta „romantizmus a realizmus – ako smery novej doby pre umelcov vôbec – nie sú iba literárnymi charakteristikami, ale ľudskými postojmi, formami životného štýlu, teda chcú byť čímsi viac“.

Bagin zvyrazňuje význam štýlu, spôsobu, postoja, rozlišuje dokonca medzi životom, ktorý je daný, a spôsobom života, ktorý si utvárame rozličnou mierou a kvalitou aktivity. Ak sa Albín Bagin vo svojej predchádzajúcej tvorbe prezentoval ako hlbavý interpret, v ktorého zornom poli leží predovšetkým umelecké dielo (pripomeňme si napríklad názov jeho knižného debutu *Priestory textu*, 1971), v *Troch majstroch* sa vo väčšej miere orientuje, neobchádzajúc, pravdaže, text, na krajné polohy komunikačného kanála – na autora a priebeh tvorivého procesu z jednej strany a na príjem, konkrétne kritickú recepciu diela z druhej strany.

V týchto súvislostiach je zaujímavá najmä tá línia knihy, ktorá korešponduje s faktom, že Albín Bagin svoj kritický intelekt, rozsiahle vzdelanie, sčítanosť a teoretické dispozície neváhal dať ponad mimoriadne úspešné pedagogické pôsobenie aj do služieb toho, čo nazývame autorskou dielňou. Bol v tejto oblasti, ktorá zasahovala pôvodnú i metajazykovú tvorbu, jedným z najvyhladávanějších kritikov nielen pre ochotu nezištne pomáhať, ale aj pre svoj vyhranený názor a odvahu povedať literárnemu tvorcovi v mene veci nekompromisnú pravdu.

Vráťme sa však v tomto dosahu k *Trom majstrom*, k tomu, že knihu možno čítať aj ako analýzu práce spisovateľa, produkčného priestoru, metódy, ale i ako zasvätený príspevok o vlastnostiach umeleckého diela. Bagin tu pripomína a znovunastoluje viaceré kľúčové východiská a znaky sujetového textu. Uvedme aspoň niektoré z nich: úlohou beletristu, ako zdôrazňuje Čechov, nie je súdiť, ale svedčiť; keď autor postaví proti sebe stanoviská, neurčuje pomer pravdy a viny, ponecháva to čitateľovi, lebo beda tvorcovi, ktorý sa stane priveľmi hlasným našepkávačom. Ide o to, aby spisovateľ otvorenou a navonok prejavenu tendenciou neurážal intelekt čitateľa. A z inej stránky zasa hovorí: „Len to, čo sa ‚predriapalo‘ cez dušu tvorcu a čo ju dorážalo, sa môže stať predmetom literatúry.“

Takto by sme mohli pokračovať ďalej, lebo Baginova kniha je priam nabitá sentenciami a postrehmi o povahe slovesného umenia.

Tvorivý postup Albína Bagina sa vyznačuje schopnosťou konzekventne sledovať text a problém, no zároveň predmet svojho výskumu a posudzovania nenásilne prekračovať. Keď Bagin, aby som synekdochicky uviedol príklad aj z jeho predchádzajúcej tvorby, píše o čase vo Švantnerovom románe *Život bez konca* (1978), nezostáva iba v okruhu

švantnerovskej problematiky, hoci z nej dôsledne vychádza, ale prostredníctvom svojho umeleckého objektu sa dopracúva k poznatkom, ktoré sú inštruktívnym, a preto často citovaným teoretickým materiálom k otázke času v prozaickom diele vôbec. Tak potom je, povedzme, stať o epických prvkoch v poézii konkrétneho básnika nielen sondou do jeho lyrického diela, ale aj štúdiou s pozoruhodným a objavným genologickým zameraním. Bagin neprispôsobuje literárny fakt vykonštruovanému modelu, usiluje sa bez intuitívnych gest, ale zato s vyhranenou kritickou koncepciou a schopnosťou postrehnúť estetickú kvalitu, vypovedať pravdu o diele a tvorcovi. Drží sa zásady tézu argumentovať, a preto jeho úvahy o literatúre nesú pečať presnosti i presvedčivosti. Odhaľujú to, čo prebieha medzi dielom a čitateľom-kritikom, schopným vidieť skúmané javy v mnohostranných, ale nenásilných súvislostiach.

O Albínovi Baginovi sa ustálil názor – a napokon i sám sa k nemu hlásil – že je kritikom sympatie. Svojím temperamentom a založením nepatril k tým, ktorí vymetajú z literatúry bahno, ani k tým, čo vyvolávajú senzácie. Bol človekom komplexnosti, duchom zmierenia a rovnováhy. Mal jemné estetické cítenie, prenikavý postreh a zmysel pre podstatu. Inklinoval skôr – povedané terminológiou Petra Zajaca (1996) – k estetike vznešeného než k estetike krásneho, čo mu nijako nebránilo merať literatúru vrcholovými umeleckými kritériami. Stal sa svojským a výrazným typom kritika, ktorého existencia nepopierala iné možnosti hodnotiacej aktivity. Ako kritik sympatie nebol súčasne kritikom miernosti, odpúšťania a nivelizácie. Mal aj takých, ktorým sa jeho „miernosť“ videla priostrá. Išlo mu o predmet a o objektivitu, pracoval do hĺbky i do šírky, aby sa priblížil k pravde.

Zasiahol do všetkých oblastí nášho myslenia o literatúre. Ťažko povedať, čím bol viac – teoretikom či kritikom, historikom alebo pedagógom. Rovnako dobre sa vyznal v poézii, v kritike i v próze. K veciam literatúry pristupoval s erudíciou, ktorá mu pomohla prispievať k zvedčeniu nášho pohľadu na umelecké dielo.

Napriek tomu, že takmer celý jeho tvorivý život sprevádzala blízkosť práce a smrti, simultánnosť tvorby a choroby, vzopätia a konfliktu, vrcholného výkonu a proskripcie, zanechal za sebou dielo, ktoré je bohaté, celistvé a inšpiratívne.

LITERATÚRA:

- BAGIN, A.: *Priestory textu*. Bratislava 1971.
BAGIN, A.: *Literatúra v premenách času*. Bratislava 1978.
BAGIN, A.: *Traja majstri*. Bratislava 1982.
FROMM, E.: *Človek a psychoanalýza*. Praha 1967.
JOHNSON, P.: *Intelektuálové*. Praha 1995.
ZAJAC, P.: *Medzi štúdiou a príbehom*. RAK, 1, 1996, č. 6, s. 69-72.